

“Prens Sabahattin”* Literatürü Üzerine

Oya OKAN**

BU yazıda, ‘Türkiye’de Sosyoloji’ başlığı altında yapılan tüm çalışmalarda adı geçen Sabahattin Bey’i, özellikle Cumhuriyet dönemini hazırlayan ve başlangıcından günümüze kadar gelen süreç içinde yeniden gündeme geldiği/getirildiği dönemler ve gündeme getiriliş biçimi çerçevesinde tanıma ve tanıtmaya çalışması içerisinde olacağız.

Sabahattin Bey’in yaşam öyküsü, siyasi serüveni, sosyoloji dünyasındaki yeri ve önemi söz konusu çerçevede yeri geldiğinde ele alınacaktır. Sabahattin Bey’in sosyologlar ve siyasi tarihçiler açısından nasıl ele alındığını¹ ve ölümünün ardından gündelik gazeteler de dahil olmak üzere sosyoloji literatüründe yeniden yer almasını² daha önceki çalışmalarımızda değerlendirmiştik.

Türkiye’de, Sosyoloji Tarihi ve Türkiye’nin Modernleşme/Batılılaşma/Çağdaşlaşma tarihi içerikli çalışmalarda, Sabahattin Bey’in adıyla karşılaşmamız kaçınılmazdır. Bu çalışmalarda Sabahattin Bey bir bakış açısıyla ihmale uğramış ve toplumsal yapımıza ilişkin derinlikli analizleri göz ardı edilmiş nitelikli bir Osmanlı aydını olarak değerlendirilirken, diğer taraftan Jön Türk hareketi içinde yıkıcı görüşlere sahip, ‘kuruçeşme ve çamlıca’dan ötesini’ göremeyen İttihat ve Terakki karşıtı cephenin lideri bir şahsiyet olarak yer almıştır.

Sosyolojinin Türkiye’ye giriş yıllarındaki toplumsal ve siyasal koşullar, Türk sosyolojisinin gelişmesinde etkili olduğu gibi günümüze kadar gelen süreç içerisinde de bu etkilenme devam etmiştir. Bilindiği gibi, sosyoloji, “Batı Avrupa ülkelerinde ve XIX. yüzyılda karışımıza çıkacaktır. (...) kendisine konu

* İsmi literatürde yaygın olarak ‘Prens Sabahattin’ şeklinde kullanılan Sabahattin Bey, Mehmet Sabahattin, Sultanazade Sabahattin olarak da anılmaktadır. Bu çalışmamızda biz Sabahattin Bey kullanımını tercih ettik.

** Yard. Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

1 Oya Okan, “Sosyologlarımız ve Tarihi Gerçekler Önünde Prens Sabahattin”, *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi-1.Sayı, 1988-1989, s. 97-105.

2 Oya Okan, “Prens Sabahattin’in Ölümü ve 50’li yıllarda Yeniden Gündeme Gelişi”, *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi* 3. Dizi-12. Sayı, 2006, s. 163-174.

olarak toplumun temel sorunlarını ele alacaktır. (...) sosyolojinin ortaya çıkmasına yol açan olay daha önceden varolan ve bilinen sorunların (...) Batı'nın ulaşmış olduğu uygarlık düzeyi içinde çözümlenebileceği inancıdır. (...) Batı, elde etmiş olduğu dünya egemenliğini (...) kendi sorun ve çelişkilerini çözmekte kullanmayı amaçlamaktadır. (...) Böylece sosyolojiden beklenen, yalnızca Batı'nın gelişmesi içinde karşılaştığı sorunlara uygulama alanında geçerli çözümler dizisini araştırıp geliştirmek olmuştur.”³

Aynı dönemlerde, mevcut güçler arasındaki tarihsel konumunu yitirmiş ve yeni durumun getirdiği sorunlar içerisinde bocalayan bir Osmanlı İmparatorluğu vardır. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Batılılaşma seçimini yapmış olan imparatorluk aydınları da sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla yeni bilim dalının çözüm önerilerinden yararlanmayı seçeceklerdir. ‘Hasta adam’ı kurtarmak için, sosyoloji biliminin kurucularının gösterdiği doğrultuda yapılan çalışmalarla reçeteler sunulacaktır.

Türkiye’de sosyoloji; kaçınılmaz sayılan Batı seçimini tartışma konusu yapmamış, bu seçimin bizler için kaçınılmaz ve toplumumuzun doğal gelişiminin ürünü olduğunu kanıtlamaya çalışmakla yetinmiştir. (...) kaçınılmaz sayılan ilkelere yurdumuzda tanıtmak inancında olan sosyoloji, bu çok bilimsel görüntüsüne karşılık çok kısa süre içinde günlük siyasi çekişme içine sürüklenmiştir. İlk iki önemli sosyoloğumuz Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp sosyoloji alanında savundukları değişik sosyoloji anlayışları nedeniyle tartışmaktadırlar ama gerçekte söz konusu olan İttihat ve Terakki ile karşıtları arasındaki çekişmeden başka bir şey değildir.⁴

Sosyolojimizde Sabahattin Bey, Le Play ekolünün ülkemizdeki temsilcisi olarak anılırken, Gökalp Comte-Durkheim çizgisinin izleyicisidir. Türkiye’nin Batılılaşma serüveninde izlediği yolun bilimsel temelleri sosyoloji aracılığıyla atılırken, sosyologlarımız sorunlara çözüm önerileri getirmişler ama Sezer’in belirttiği gibi Batılılaşma konusunda hiç bir çelişki yaşamayan aydınlarımız, geleneksel olarak devlet işleriyle siyasetin yakın ilgisi sebebiyle siyasetin günlük çekişmelerinden de uzak kalamamışlar ve tam ortasında yer almışlardır.⁵

Sabahattin Bey ve Yetiştirdiği Ortam

Bir anlamda doğduğu günden itibaren siyasetin içinde yer alan fakat siyasal önerileri ve görüşleri ile yaşadığı yıllarda, Gökalp’in aksine, pek de ilgi gör-

3 Baykan Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri I”, *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, 1988-1989, 3. Dizi-1. Sayı, s. 3-4.

4 Sezer, a.g.m., s. 27.

5 Türkiye’de siyaset-sosyoloji ve Sabahattin Bey’in siyasetle ilişkileri konusunda öncelikle ve özellikle bkz. Baykan Sezer, a.g.m., s. 1-96.

meyen Sabahattin Bey’in annesi Seniha Sultan, Sultan Abdülmecid’in kızı, II. Abdülhamid ve V. Murat’ın kızkardeşidir. Babası Halil Rifat Paşa’nın oğlu Mahmud Celaleddin Paşa’dır. “Asaf” mahlasıyla şiirler yazan ve bir de divan sahibi olan Damat Mahmud Celaleddin Paşa Paris elçiliğinde bulunmuş ve kısa bir süre için de olsa Adliye Nazırı olarak görev yapmıştır. Abdülhamit’in devrilmesi amacıyla düzenlenen girişimlere adının karışması üzerine görevinden alınan Celaleddin Paşa günlerini, yalnızca oğulları Sabahattin ve Lütfullah⁶ Beylerin eğitim ve öğrenimleriyle ilgilenerek ve dönemin entelektüel çevresindeki dostlarıyla edebî meseleleri tartışarak geçirir.⁷ Adeta bir özel üniversitede eğitim gören Sabahattin ve Lütfullah Beylerin siyaset ve bilimle iç içe bir yaşamları vardır. Doğu ve Batı dillerine, özellikle de Fransız diline olan hâkimiyetleri, Batı gazetelerinden yurt dışındaki muhalif hareketlerden de haberdar olmalarına olanak sağlamaktadır.⁸

İstanbul’dan ayrılma nedenleri ve biçimi Paşa’nın siyasetle bağlantısının sona ermediğinin göstergesi olduğu gibi Sabahattin Bey’in yaşamı boyunca izleyeceği siyasetin de başlangıcıdır. Bağdat Demiryolu imtiyazının İngilizlere verilmesi önerisinin yönetim tarafından reddedilmesi üzerine Celaleddin Paşa, İngilizlerin desteğiyle ülkeyi terk eder. “Siyasi huzursuzluk yılları ile dert ortaklığı halinde geçirdiği ve baba ile iki oğlun bir nevi siyasi aile efradı teşkil ettiği anlaşılıyor. Nihayet 1899’da yurdu terk etmeleri bu huzursuzluğu yeni bir ümit devrine kalbedecektir.”⁹

Celaleddin Paşa ve oğullarının yurt dışına kaçışları/çıkışları literatürde farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Erkul, Paşa ve oğullarının yurt dışına kaçma/çıkma isteklerinin temelinde üç ana sebep olabileceğini belirtiyor: Paşa’nın Abdülhamit’in baskısından ve hareket alanının kısıtlanmasından kaçışı, Osmanlı’nın sorunlarına çözüm arayışlarının yurt dışında gerçekleşebileceğine olan inancı ve oğullarının Fransız eğitiminden yararlanmalarını istediği.¹⁰ Akşin, bu kaçışın İngiliz sermaye grubunun temsilcileri tarafından sağlandığını belirtirken,¹¹ Durukan’ın aktardığına göre, Ahmet Bedevi Kuran bu iddiayı reddeder, zira -kendisi de Jön Türklerin Sabahattin kolundan olan- Kuran’a

6 Sabahattin Bey’in kardeşi Ahmet Lütfullah Bey (1880-1973) için bkz. Cavit Orhan Tütengil ve Vedat Günyol, *Prens Lütfullah Dosyası*, İstanbul: Çan Yay., 1977.

7 Damat Mahmud Celaleddin Paşa’nın divanı ve hayat hikayesi için bkz. Ömür Ceylan, *Asaf Divanı: Hanedanda Bir Asi-Damat Mahmud Celaleddin Paşa: Hayatı, Edebî Kişiliği*, Ankara: Akçağ Yay., 2003.

8 Nezahet Nurettin Ege, *Prens Sabahattin: Hayatı ve İlmi Müdafaaaları*, İstanbul: Güneş Neşriyat, 1977, s. 6-10 ve 21.

9 Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, *İçtimaiyat*, İstanbul: İ.Ü.İ.F. Yay., 1961, c. II, s. 373. Akt. Ali Erkul, “Prens Sabahattin”, Emre Kongar (der.), *Türk Toplum Bilimcileri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, c. I, s. 85.

10 Ali Erkul, a.g.m., s. 86.

11 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 42.

göre Paşa, Abdülhamit istibdadına karşı Jön Türk hareketi içinde yer alma kararındadır.¹²

Sabahattin Bey ve Muhalif Hareket

1899 yılının Aralık ayında İstanbul'dan ayrılan Damat Mahmud Celaleddin Paşa ve oğulları yurt dışındaki muhalif hareketler çerçevesinde çeşitli etkinliklerde bulundular. Yurt dışındaki muhalif hareket hanedan mensuplarının katılımıyla canlılık kazandı. Mısır'da buldukları sırada Hidiv tarafından masrafları karşılanan Sabahattin ve Lütfullah kardeşler; Kahire'de 1901 yılında 'Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza Beyanname' başlıklı iki bildiri yayınlamışlardır.¹³ Cenevre'de yayınlanmaya başlayan *Osmanlı* gazetesi Paşa'nın girişimleriyle İngiltere'de çıkmaya başlamış (1900), Mısır'da *Kanun-i Esasi* gazetesine yardımlarda bulunmuş ve nihayet 1902 yılında I. Jön Türk Kongresinin Paris'te toplanmasında Sabahattin Bey maddi ve manevi anlamda önemli rol oynamıştır. Yurt dışındaki muhalif hareket, Paşa ve oğullarının katılımıyla canlanmıştır. Ancak kongre sürecinde hareket ikiye ayrılmış ve muhalefet Sabahattin Bey'in şahsında gerçekleşmiştir.

I. Kongrede Sabahattin Bey'in etkisiyle alınan kararlar İttihat ve Terakkicilerle Sabahattin Bey arasındaki uyuşmazlığın da başlangıcı olacaktır. Azınlık sözcülerinin de katıldığı kongrede Abdülhamid'e karşı ihtilal girişiminde askeri güçlerin desteği ve yabancı ülkelerin müdahalesinin uygun olacağı yolunda karar alınır. Bu kararlar muhalefet hareketi içindeki bölünmenin nedeni olacaktır. Ordunun muhalif hareketlere katkısını sağlamak yolundaki İngiliz destekli girişimlerin başarısızlığı¹⁴ sonucunda Paris'e dönen Sabahattin Bey sosyoloji/ilm-i içtima ile tanışacaktır.

Sabahattin Bey, Le Play ekolü ile Demolins'in *Anglo Saxonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir?* başlıklı çalışmasını rastlantı eseri görmesiyle tanışır. Sabahattin Bey pozitif bilim yöntemleriyle sorulara verdiği yanıtlardan etkilendiği yazarın eserini bir gecede okur ve tüm eserlerini edinir.¹⁵ Demolins'le kişisel dostluklar kuran ve ekolün diğer üyeleriyle de çalışma olanağı bulan Sabahattin Bey, Science Sociale ekolü aracılığıyla siyasi faaliyetlerinin teorik zeminini oluşturur. Başka bir deyişle, Science Sociale ekolü sayesinde, siyasal girişimlerini bilimsel/sosyolojik bir meşruiyet zemininde ifade etme imkanı elde etmiştir. Nitekim Baykan Sezer de işin bu boyutuna vurgu yapar. Sezer'e göre Sabahat-

12 Kaan Durukan, "Türk Liberalizminin Kökenleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. I, *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, 2002, s. 145.

13 Sezer, a.g.m., s. 58.

14 Akşin, a.g.e., s. 46.

15 Ege, s. 36.

tin’in science sociale ilgisi “kendisine yaptığı siyasi seçimi savunabilme olanağı sağladığı içindir. İngiltere’ye science sociale okulu aracılığıyla ilgi duymamıştır. Aksi söz konusudur.”¹⁶

Ege, Sabahattin Bey’in Paris yıllarında tıp, kimya ve astronomi gibi bilim dallarına olan ilgisinin sürdüğünü ve tıbbın insan bünyesindeki hastalıkları tedavi etmesi gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun bünyesindeki hastalıkların tedavisini de tespit edecek bir sosyal bilim arayışı içinde olduğunu ifade eder. Mardin’in Jön Türklere biçtiği ‘içtimai tabib’¹⁷ rolünün temellerinin arayışındadır Sabahattin Bey. Bu amaçla çeşitli sosyoloji akımlarını incelemiş, “ruhunu tatmin edecek ilmi esasları”¹⁸ *adem-i merkezîyet ve teşebbüs-i şahsi* kavramlarıyla temellenen *ilm-i içtima’* da bulmuştur. Ekolün görüşleriyle tanışan Sabahattin Bey Paris’te *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti*’ni kurar.

Cemiyet’in adı amaçlarını ortaya koymaktadır. 1906’da Paris’te çıkmaya başlayan *Terakki* gazetesinin ilk sayısında açıklanan cemiyetin amaçları arasında Meşrutîyet ve Kanun-i Esasi’nin sözü bile edilmemektedir. Akşin, dönemin koşulları açısından adem-i merkezîyet istemenin imparatorluğun parçalanması anlamına geleceğini ve bu amacın bilimsellik ve ciddiyetten uzak olduğunu belirtmektedir.¹⁹

‘Ciddiyetten uzak’ olarak nitelenen bu tutumun geçen zaman içinde belli aralıklarla gündeme gelmesi göz önüne alındığında aksine bu konu üzerinde ciddiyetle durmanın gereği ortaya çıkmaktadır. Bir sosyoloji anlayışının sorunlara çözüm ilkesi olarak öne sürdüğü bu tutumu bir başına değerlendirmek yerine sosyoloji anlayışının özellikleri ile birlikte görülüp ele alınması gerekmektedir. Buna eklenebilecek şey, bu sosyoloji anlayışının eylem pratiği ile birlikte değerlendirilmesidir.

Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti, yalnızca bir sosyoloji okulu ya da bir sosyoloji anlayışını tanıyan ve tanıtan insanların bir araya gelip sosyoloji uğraşı sürdürdükleri bir kurum olmaktan uzaktır. Kendi dönemlerindeki bir çok ‘cemiyet’²⁰ gibi çeşitli siyasi etkinlikleri söz konusudur.²¹ Diğer taraftan Jön Türk hareketi içindeki bölünme, eylemin ortaya konmasındaki yöntem ile ilgilidir; eylemin hedefi konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Tartışma

16 Sezer, a.g.m., s. 61.

17 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 17.

18 Ege, a.g.e., s. 34-36.

19 Akşin, a.g.e., s. 48.

20 Söz konusu dönemde imparatorluk sınırları içinde ve dışında kurulan çeşitli dernekler için bkz. Akşin a.g.e., s. 54-65.

21 Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti’nin imparatorluk sınırları dahili ve haricinde, taraftarları aracılığıyla çeşitli ayaklanmalar ve darbe girişimlerinde de önemli roller oynadıkları bilinmektedir. Bkz. Akşin, a.g.e., s. 46-49.

konusu; Abdülhamid'i devirecek girişimin nasıl yapılacağı, eyleme hangi unsurların destek vereceğidir. Yapılacak eylem anayasının ilanı ve hürriyetin sağlanmasına yöneliktir. Ülkede güvenliğin sağlanması konusunda yabancı kolluk kuvvetlerinden²² bile yardım istenebileceğini savunan Sabahattin Bey, eylemin gerçekleştirilmesi sürecinde de İngiliz desteğinden yararlanmada sakınca görmeyecektir.

II. Jön Türk Kongresi yine Sabahattin Bey'in başkanlığında 27 Aralık 1907 günü Paris'te toplanmış ve toplantı sonucunda alınan kararlarda adem-i merkeziyet ilkesine ağırlık tanınması noktasında İttihat Terakki yandaşları ve Sabahattinciler arasındaki ayrılık netleşmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanına yönelik girişimlerinin başarıya ulaşmasının ardından iki cemiyetin birleştiği ilan edilir ve anlaşmazlık ortadan kalkmış gibi görünür (22 Ağustos 1908).

Sabahattin Bey'in Yurda Dönüşü ve Siyasî Faaliyetleri

Meşrutiyet'in ilanının ardından babasının cenazesıyla birlikte yurda dönen Sabahattin Bey'in büyük bir kalabalık tarafından karşılanması ve dönüşünü bir propaganda unsuru olarak kullanması İTC yandaşlarını tedirgin eder ve tepkilerle neden olur. Birleşme planları, Sabahattin Bey'in babasının cenazesine katılanlara iade-i ziyaretleri sırasında Patriğin elini öptüğü söylentileri ve gazetelerde aleyhinde çıkan yazılar sonucunda iptal edilir. Sabahattin Bey'in I. Kongrenin ardından başlayan çeşitli cemiyetler aracılığıyla görüşlerini yayma, muhalif politikalar yürütme ve darbe girişimlerinde bulunma faaliyetleri yurda dönüşünde de devam eder. Bu çerçevede ülke içinde de çeşitli oluşumlar ortaya çıkar.

Sabahattin Bey'in bizzat kendisinin kurduğu Paris merkezli *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*'nin yanısıra 'çıkartları çıkartarımıza uygun bir devletle anlaşma' düşüncesini paylaşan *Cemiyet-i İnkılabiye* de İstanbul'da faaliyete geçer (1904).²³ 1908 yılında kurulan "Nesl-i Cedit Kulübü'nün özelliği ise Prens Sabahattin'ci ekibin, İkinci Meşrutiyet ortamı içinde, temsilcisi ve devamcısı olmasıdır."²⁴ Sabahattin Bey'in maddi ve manevi desteklerinden yararlanan gençlerin oluşturduğu bu cemiyetin kurucularının arasında ileriki yıllarda kurulacak olan *Meslek-i İctimai Cemiyeti*'nin kurucusu Mehmet Ali Şevki

22 Ege, *a.g.e.*, s. 72. Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti Programı "madde 6. Jandarmaların tahsil ve talimi için muvakkat bir zaman ecnebi muallim ve zabıtlar istihdam olunacaktır."

23 Lütfullah Bey, Tütengil'in mektupla sorduğu sorulara yine yazılı –ve mektupları yayımlayanların belirtmemelerine karşın dipnotlardan anlaşıldığı kadarıyla Fransızca- olarak verdiği cevaplarda, 1904 yılında "belirli bir görevi yerine getirmek için" İstanbul'a gizlice girdiğinden, tutuklandığından ve "çarçabuk Fransa'ya dönmesinden" söz etmektedir. Bkz. *Prens Lütfullah Dosyası*, s. 14.

24 Tarih Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, c. I, s. 399.

Bey de yer almaktadır. “Adı her muhalefet olayına karışan Sabahattin Bey’le bütünleşmesi cemiyete siyasal bir nitelik vermiştir, umulan etkiyi ve tepkiyi yaratamamıştır. (...) Ancak Kulüpte toplanmış olan ekip Ahrar Fırkası’nın kuruluşunda yer almıştır.”²⁵

Sabahattin Bey’in ismi yaşamı boyunca herhangi bir siyasal parti örgütlenmesi içinde resmi olarak geçmemekle beraber, onun görüşleri doğrultusunda kurulmuş olan siyasal partiler vardır. 14 Eylül 1908’de İstanbul’da kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası’nın programı Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti programının aynıdır.²⁶ Sabahattin Bey başkanlığı kabul etmemiş ama düşünceleri -bir tek vekille bile olsa- Ahrar aracılığıyla mecliste yer almıştır. Tunaya’nın belirttiğine göre Ahrar’ın İngiliz siyasal partilerini taklit ettiği de ileri sürülmüştür.

Ahrar Fırkası, irticai bir darbe girişimi olarak değerlendirilen 31 Mart olayına parti yöneticilerinin de katıldığı iddiasıyla kapatılır. Cenk Reyhan 31 Mart vakasını kendiliğinden ve dağınık, sistemsiz bir muhalefet hareketi²⁷ olarak değerlendirirken, İnsel, Ahrar Fırkası’nın sonunun 31 Mart vakası ile ilintilenmesinin daha ileri tarihlerde siyasal liberalizme karşı olan düşün hareketlerinin siyasal liberalizm=irtica denkleminde başvurularını kolaylaştırdığını ifade eder.²⁸ 31 Mart hadisesinde Sabahattin Bey’in rolü hala tartışılmakla beraber, darbe girişiminin ardından tutuklanır. Akşin, Sabahattin Bey’in tutuklanmasına karşın koşturmadan salıverilmesinin ardında da İngiliz bağlantısının altını çizer.²⁹

Ahrar Fırka’sının 31 Mart olayıyla ilişkilendirilerek kapatılmasının ardından 21 Kasım 1911’de Sabahattin’in çizgi *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* kurulur.³⁰ Adem-i merkezîyet ilkesini savunan parti programının ilk maddesinde adı *Hürriyet-i İtilaf Entente Libérale Fırkası*³¹ olarak yazılır. İnsel’e göre söz konusu dönemde liberal sıfatı Osmanlı’nın toplumsal yapısı ile ilgili bir tasavvuru yansıtmaktadır.³² Partinin toplum yapısı ile ilgili tasavvurlarının yanı sıra İttihat ve Terakki hükümetinin düşürülmesinde ve Halaskaran-ı Zabitan hareketinin düzenlenmesinde önemli katkıları olmuştur.

25 Tunaya, *a.g.e.*, c. I, s. 401.

26 Tunaya, aynı yerde; Sina Akşin, ‘31 Mart Olayına Değın Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası’, Doç. Dr. Cem Sar’a Armağan, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1972, c. XXVII, sy. 3, s. 541-560.

27 Cenk Reyhan, “Prens Sabahaddin”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, c. I, *Tanzimat ve Meşrutîyet’in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s. 146.

28 Ahmet İnsel, “Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soy Çizgisi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, c. VII, *Liberalizm*, 2005, s. 58

29 Akşin, “31 Mart Olayı”, s. 138.

30 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tunaya, *a.g.e.*

31 Hürriyet ve İtilaf Fırkası Programı için bkz. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, c. I, *Tanzimat ve Meşrutîyet’in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s. 510.

32 İnsel, *a.g.m.*, s. 60.

Sabahattin Bey'in ve yakınında bulunan kişilerin hükümete karşı darbe girişimindeki etkinlikleri bilinmektedir. Örneğin Satvet Lütü darbe girişiminin öncüsüdür ve 31 Mart olayları sonrasında, Avusturya pasaportu sayesinde yurt dışına çıkmasına izin verilir. Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikastın ardından idama mahkûm edilenler arasında Sabahattin Bey de vardır. Ancak Ege, söz konusu gelişmelerde Sabahattin Bey'in rolünün siyasi olduğunu düşünmemektedir. O, yaşanan gelişmeleri bir bilim insanının İttihat ve Terakki iktidarıyla Science Sociale aracılığıyla mücadele etmesi ve bu uğurda haksızlığa uğraması olarak değerlendirmektedir.³³ Cemal Paşa'nın anılarından³⁴ anladığı-mıza göre ise, Sabahattin Bey İngiliz resmi kuruluşlarından birinde koruma altında bulunmaktadır ve Talat Paşa tarafından uyarılması sonrasında da, -Atatürk'ün özel doktorluğunu yapmış ve DP'nin iktidar olduğu yıllarda bir dönem Sağlık Bakanı olarak da görev yapmış olan- Dr. Nihat Reşat Belger ile birlikte, yurt dışına kaçar.

İttihat ve Terakki hükümetinin Alman yanlısı siyasetine karşı gücünü kullanamayan ve Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na Almanların yanında girmesini engelleyemeyen Sabahattin Bey, İsviçre'deki muhaliflerle birlikte, 1916 yılında İngiltere ve Fransa'da bulunan Türk göçmen ve esirlerden meydana gelen bir birlikle Türkiye'ye çıkarma yapmayı planlar. Bu planını gerçekleştirilemeyince, İstanbul'a girecek yabancı ordulara halkın direniş göstermemesi için çağrıda bulunur.³⁵ Ege'nin, İttihat Terakki'nin siyasi manevraları sonucunda yurt dışına çıkmak zorunda kalmış, bilimsel çalışmalarına ve vatani için mücadeleye yoğunlaştığı konusundaki ısrarına karşın, anlaşılacağı üzere, Sabahattin Bey yoğun siyasî faaliyetlerde bulunmaktan hiçbir dönem uzak duramamıştır.

İngiliz işgali sırasında İstanbul'a geri dönüşünde Sabahattin Bey'i karşılayanlar arasında Mehmet Ali Şevki Bey vardır. Mehmet Ali Şevki, Sabahattin Bey'in yokluğunda *Meslek-i İctimai Dergisi*'nin yayını başlatmış ve dönüşünden birkaç ay önce de Meslek-i İctima Cemiyeti'ni kurmuştur. Mehmet Ali Şevki Bey, Sabahattin Bey'in görüşlerini sosyoloji alanında yeniden ele alan ve bu görüşleri tamamlamaya çalışan bir kişidir.³⁶ Sabahattin Bey'in son çalışmasının yeniden basımı ve yaygınlaşması da, yine Mehmet Ali Şevki Bey tarafından gerçekleştirilmiştir.

1924 yılında çıkarılan hanedanın yurt dışına çıkarılmasına dair yasanın ardından tekrar ülkeyi terk etmek zorunda kalır. Bu terk ediş bir anlamda bilimsel faaliyetlerinin de sonu gibidir. Uzun yıllar yayın yapmamıştır. 1944 yılında 'Anglo-Amerikan Efkar-ı Umumiyesine Bir Hitab' ve 1947'de 'Demokrasi'nin

33 Ege, *a.g.e.*, s. 285-287.

34 Cemal Paşa, *Hatıralar*, İstanbul: Selek Yayınları, 1959.

35 Doğan Avcıoğlu'ndan aktaran Sezer, *a.g.m.*, s. 64-65.

36 Sezer, *a.g.m.*, s. 67.

İçtimai ve Vicdani Yeni Bir İhatası Lüzumu³⁷ başlıklı iki yazısını yabancı gazetelerde yayımlatma girişimlerinde bulunmuştur. Her iki mektup da o dönemde ABD’de bulunan Nezahet Nurettin Ege’ye yollanmıştır. Sabahattin Bey’in 1924 yılından 1948 yılına kadar geçen süre içindeki yazı faaliyeti de yakın dostlarına yolladığı mektuplardan ibarettir. II. Dünya Savaşı yıllarında, ilgisinin ABD’ne ve dünyanın yeni konjonktürüne kaydığı anlaşılan Sabahattin Bey’in görüşleri değişmemiş, yön değiştirmiştir.

30 Haziran 1948’de İsviçre’de yaşama veda eden Sabahattin Bey’in yurda dönüşü de yaşamının şekillenmesinde önemli rol oynayan babası Mahmud Celaleddin Paşa gibi bir tabut içinde olacaktır. 1952 yılında İstanbul’a getirilerek babasının yanına defnedilen Sabahattin Bey’in naaşının nakli konusunda daha önceki bir çalışmamızda³⁸ da belirttiğimiz gibi ayrıntılı bir bilgi yoktur.

Sabahattin Bey’in Görüşleri

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?, Sabahattin Bey’in İttihat ve Terakki döneminde ve İttihat ve Terakki ile çekişmeleri sırasında yazılmış ‘İzah’lardan ve ‘Mektup’lardan sonra yayınlanan en kapsamlı çalışmasıdır. Sabahattin Bey kendisini siyasi çekişmelerin dışında tanımlar. Dolayısıyla İttihat ve Terakki ile bir iktidar çekişmesi içinde olmayan Sabahattin Bey’e göre Türkiye’nin sorunlarına çözüm noktasında ve bilim anlayışlarındaki ayrılıklar sebebiyle çatışmalar doğmuştur.

Sabahattin Bey’in “İzahlar ve Mektuplar”ı ve Science Sociale ekolü doğrultusundaki sosyoloji anlayışına dair metinler³⁹ ayrıntılı bir biçimde ve farklı dönemlerde çok sayıda çalışmada yer aldığı gibi, Sabahattin Bey’in siyasi etkinliklerini ele alan tüm çalışmalarda da görüşlerine yer verilmiştir.

Sabahattin Bey’in 1913 yılında yazdığı *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* başlıklı çalışması İttihat ve Terakki hükümeti tarafından toplattırılmıştır. Mondoros Mütarekesi’nin ardından 1918 yılı Kasım ayında Mehmed Ali Şevki Bey tarafından basılan çalışmanın yeni harflerle ikinci baskısı 1950 yılında İstanbul Muallimler Birliği Terbiye Encümeni tarafından yayınlanır. Muzaffer Sencer’in günün Türkçesine çevirisi ise ancak 1965 yılında gerçekleşir.

Sabahattin Bey’e göre “sosyoloji adıyla çıkan yayınlarda ne köklü bir çözümleme var, ne de verimli bir gidiş.”⁴⁰ Ona göre, diğer bilimleri çevresinde

37 Ege, a.g.e., s. 457-477; Mehmet Ö. Alkan (der.), *Prens Sabahattin: Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne, Bütün Eserleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 491-496 ve 504-551

38 Okan, “Prens Sabahattin’in Ölümü ve 50’li yıllarda Yeniden Gündeme Gelişi”, s. 168.

39 Örneğin: Nezahet Nurettin Ege, *Prens Sabahattin: Hayatı ve İlmî Müdafaaaları*; Ahmet Zeki İzgöer (haz.), *Prens Sabahattin, Görüşlerim*, İstanbul: Buruç Yay., 1999; Rukiye Akkaya, *Prens Sabahattin*, Ankara: Liberte Yay., 2005; Mehmet Ö. Alkan (der.), *Prens Sabahattin: Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, 2007; Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzah’lar*, Fahri Unan (çeviriyazı), Ankara: Ayraç Yay., 1999.

40 Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, İstanbul: Elif Yayınları, 1965, s. 33.

toplayacak olan merkezî bilimin dayandığı temel, -Sabahattin Bey'in Le Play'nin düşünceleriyle tanıştığında bu akımın en önde gelen temsilcisi olarak kabul edilen- Edmond Demolins'in 'müstesnâ dehâ-yı ilmîsiyle' ortaya çıkardığı 'Classification Sociale' sınıflamasıdır. "Bu sosyal sınıflamayı tanımak, ulusların herbirinin hangi yapıya ne derecede bağlı olduğunu bilmek demektir (...) bir sosyal yapıdan -gerekli koşullar altında- diğer bir sosyal yapıya geçmek"⁴¹ ve "Science Sociale yardımıyla sosyal hayatımızın en belirsiz ve karanlık sorunlarını aydınlatarak ve açıklayarak gelecek yolculuğunu öylece güvence altına almak mümkün"dür.⁴²

Sabahattin Bey'in Türkiye'yi kurtaracak yegane bilimsel görüş olarak sunduğu toplumsal yapı analizleri Le Play'nin sosyolojik yaklaşımlarından hareketle dernek kuran ve *Le Science Sociale* adlı bir de dergi çıkaran Edmond Demolins, Henri de Tourville ve Paul Descamps gibi isimlerin başını çektiği düşünsel çevre kaynaklıdır. Yayınları sebebiyle Science Socialeciler olarak adlandırılan ve Le Play'nin karmaşık düşüncelerini daha basitleştirerek, sistemleştirerek ve vülgarize ederek kamuoyuna sunan, bu anlamda düşünür ile halk arasında bağ kurmaya çalışan bu çevre; başarılı bir emperyal güç olarak kabul ettikleri ve toplumsal kurum ve geleneklerle çatışmadan da modernleşebilmenin mümkünlüğünü gösterdiğini düşündükleri İngiltere'yi Fransa'ya örnek model olarak sunmaktadır. De Tourville, Demolins ve Descamps'ın gayretleriyle Le Play'nin karmaşık aile sınıflaması, dünya üzerindeki toplumların farklılıklarını açıklayıcı bir 'toplum tasnifi' kuramına dönüştürülmüştür. Bu yaklaşım, dünya üzerindeki toplumları 'infiradî/bireyci' ve 'tecemmüî/cemaatçi' şeklinde iki grup halinde değerlendirir. Bu ayrımla, aynı zamanda, toplumların gelişmişliklerinin ya da geri kalmışlıklarının da açıklaması yapılmak istenmiştir. Başka bir deyişle, muhafazakar düşüncenin toplumun temeli olarak gördüğü aile biriminin tipinden başlanarak toplumların gelişmişlik seviyesi *bilimsel* olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durumda, toplumların mevcut gelişmişlik düzeylerine de başvurulmak suretiyle bilimsel bir kanun olarak ortaya konulduğu üzere, dünyanın gelişmiş toplumları bireyci aile (doğal sonucu olarak da 'bireyci toplum') tipine, geri kalmış toplumları da geniş aile (dolayısıyla da 'cemaatçi toplum') tipine sahip toplumlardır.

Sabahattin Bey, Demolins'in ayrımından yola çıkarak, yönetim şekli ne olursa olsun cemaatçi yapıların her yerde aynı sonucu verdiğini ve yönetim hayatının bireye üstün tutulduğu bu toplumların siyasal zorbalık ve sosyal yoksulluklara mahkum oldukları sonucuna varır. Türkiye de Doğulu bir toplum olarak cemaatçi yapıdadır ve bu nedenle de yönetim biçimimizde herhangi bir değişiklik sorunları çözmeyecektir. Çözüm, Doğulu toplum özelliklerimizden

41 Prens Sabahattin, *a.g.e.*, s. 35.

42 Prens Sabahattin, *a.g.e.*, s. 36.

sıyırılarak Batılı toplumların bireyci yapısını Meslek-i İçtimai (Sosyal Öğreti) aracılığıyla uygulayarak yeni bir toplum yaratmaktadır. “Science Sociale, Sosyal Öğreti’ye temel olduğu gibi, Öğreti de Türkiye’nin en vicdanlı çocuklarının dayanak noktası”⁴³ olmaktadır.

Kendisini, Le Play’ci olmaktan çok Science Socialci olarak tanımlayan Sabahattin Bey⁴⁴ pratik sorunlara eğilen Le Play’nin monografik araştırmalarından hiç söz etmez. Toplumlar arasındaki farklılıklar ve bu farklılıkların nedeni olarak belirlenen toplumsal yapı analizleri Sabahattin Bey’in siyasetine bilimsel bir dayanak –ve hatta bilimsel bir meşruiyet- noktası oluşturmak açısından daha önemlidir.

Fransa’nın sorunlarına eğilen Science Sociale ekolü yazarlarının İngiltere’ye öykünmeleri “bu devletin Fransız devrimiyle ortaya çıkan modern ve merkezi klasik devlet modelinin dışında yer almasından ve “eski düzeni tamamıyla ortadan kaldırmadan modernleşmeyi başarabilmiş olmasından”⁴⁵ kaynaklanmaktadır.

Demolins’e göre Fransa’nın İngiltere’nin gerisinde kalmasının sebebi Fransa’nın sömürgelerini yönetecek idareciler yetiştirecek anlayışa sahip olmamasıydı. Aristokratlar sömürgelere yerleşmeye özendirilmiyordu. Devrim sonrası Fransa’da eğitim politikası bu duruma engel oluşturuyor, insanlar devlete hizmete yöneliyor ve merkezi devleti güçlendiren bireyler olmalarına sebep oluyordu.

Demolins, XIX. yüzyıl sonunda aristokratların kendilerine yeni yaşam alanları yaratarak sömürgelere yerleşmelerini ve Fransa’ya hizmet etmelerini öneriyordu. İnsanlar eğitim aracılığıyla merkezi devlete hizmet etme arzusundan; ‘cemaatçi’ tarzdan ‘bireyci’ yaşantı tarzına geçebilirler ve ‘bireyci’ olarak yetiştirilecek yüksek sınıf mensupları olarak toplumu devrim öncesi koşullara taşıyabilirlerdi. Demolins, amacına yönelik olarak, Paris’in batısında ‘Ecoles des Roches’ adıyla özel bir okul da kurmuştu.⁴⁶

Sabahattin Bey ve Önerileri

Toplumsal yapımızla bağlantılandırarak sorunlarımızı çözümlenmeyi amaçlayan Sabahattin Bey’e göre düşünce yapımız, okullarımız, eğitim sorunlarımız, mülkiyet biçimimiz, yönetim yapımız kısaca sosyal örgütlenme biçimi-

43 Prens Sabahattin, *a.g.e.*, s. 46.

44 Sezer, *a.g.m.*, s. 45.

45 Aykut Kansu, “Prens Sabahaddin’in Düşünsel Kaynakları ve Aşırı-Muhafazakâr Düşüncenin İthali”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, c. I, *Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.158.

46 Kansu, *a.g.m.* s. 160-161. Bu noktada Sabahattin Bey’in devamcılarında Nezahet Nuretin Ege’nin İstanbul Erenköy’de Güneş Koleji’ni kurmuş olduğunu hatırlatalım.

mizden kaynaklanan hastalıklarımızın tedavisi ‘cemaatçi yapımızın’ getirdiği ‘merkezi’likten ‘adem-i merkeziyet’e doğru uzanan bir süreçte gerçekleşecektir. Madem eğitim aracılığıyla yapı değişikliği mümkündür, bizde de kurulacak yeni okullar aracılığıyla yapı değişikliği için gerekli adımlar atılabilir. Yeter ki “Science Sociale’in bireyci eğitim üzerindeki araştırmalarından ve İngilizler’in ‘Public School’undan ve yeni okulların eğitimsel koşullarından esinlenerek, ülkenin uygun yerlerinde kız ve erkekler için ayrı ayrı kurulacak eğitim kurumlarına, o okullardan işinin eri eğitmen ailelerin getirilmesi; gençlerimizde bireyci kişiliği yaratmak için Anglo-Saxon eğitim çevresinden, özel hayatlarının aile ve çiftlik [gibi] kurumlarından yararlanılması; bu yollarla yetişecek gençlere, toprağa güçlüce yerleşecek, bağımsızlıklarını kendi çalışmaları ile yaratmayı hazırlayacak gerekli kolaylıkların gösterilmesi”⁴⁷ gerçekleşsin.

Sabahattin Bey yukarıda teklif ettiği yöntemin ‘müteşebbis müstahsiller’, ‘hakikî mürebbiler’ yetiştirileceği ve “münevver ve pratik bilgilere sahip gençlerle namuslu köylülerimiz arasında iş münasebetleri kurarak Türkiye’de koskoca bir refah ve medeniyet cihanı yarataca[ğı]”⁴⁸ düşünülmektedir. Türkiye’nin sömürgeleri olmadığına göre ülke içinde uygulanacak eğitim sistemi aracılığıyla ‘tarım patronları’nın İngilizler’in sömürgelerinde gerçekleştirdiği tarzda bir yönetici sınıf olarak kullanılmaları uygun olacaktır. Ege’nin de belirttiği gibi “Prens’in müdafaa ettiği terbiye sistemi köy çocuklarını ücretsiz yatılı okutmak suretiyle onları mecburî hizmetle çalıştırmak değil, malî vaziyetleri müsâit olan aile çocuklarını, aziz Vatan’ımızın tabii servetlerini muvaffakiyetle işletecek müteşebbis, faal gençler olarak yetiştirmek gayesini hedef almakta idi.”⁴⁹

Merkezlilikten adem-i merkeziyet’e geçiş, merkezî yönetimin sınırlandırılarak yerel yönetimlere her türlü yetkinin verilmesini de içermektedir. Kolluk kuvvetleri, adli işler, eğitim, mülkiyet, ulusal zenginliklerin işletilmesi ve malî işlerde de merkez dışı anlayış geçerli olmalıdır. Yerel yönetimlerin düzenlenebilmesi için meydana getirilecek kurulların başkanlıklarına, “Hindistan ve Mısır gibi yerlerin yönetimlerinde edimsel yararlılık göstermiş olan İngilizler’den devlet görevine alınacak birtakım kişiler”⁵⁰ yetenek ve deneyimlerinden yararlanmak üzere getirilmelidir.

Sabahattin Bey, cemaatçi ve merkeziyetçi olarak sınıflandırdığı Osmanlı Devleti’nin memurlar toplumu olduğunu ve devleti bu durumdan kurtarmanın kişisel girişimciliğin eğitim aracılığıyla geliştirilmesiyle gerçekleşeceğini savunur. Eğitimin Meslek-i İctimai kuralları çerçevesinde yeniden düzenlenmesiyle bireyci ve merkez dışı Batılı bir toplum olunacağı düşüncesindedir. “Sabahattin Bey toplum yapısına önem verir gözükmektedir. Ancak yine kendisi-

47 Prens Sabahattin, *a.g.e.*, s. 63-64.

48 Ege, *a.g.e.*, s. 231.

49 Ege, *a.g.e.*, s. 238.

50 Prens Sabahattin, *a.g.e.*, s. 63.

ne göre ana kayıtlayıcı öge toplum yapısı değil, özel girişimdir. Özel girişimin yarattığı girişken, yetkin ve yetenekli kişilerdir.”⁵¹ Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet doğrultusunda ‘varlığımızın devamı sorunu’nun çözülebileceği iddia edilmektedir.

Sabahattin Bey’in ‘Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?’ sorusu Osmanlı’nın son dönem aydınlarının temel problemdir. Özellikle Fransa’da yaşayan muhalifler devletin nasıl kurtarılacağı kaygısıyla çözüm arayışındadırlar. Türkiye’de bu temel devlet sorununu çözme misyonuyla ortaya çıkan sosyoloji kurtarıcı bir prensip olarak düşünülmüştür. Herkes bir filozofun veya sosyologun eteğine sarılarak Türkiye’yi kurtarmak çabasıdadır.⁵² Bu soruya verilen cevap aynıdır, ama amaca ulaşmakta kullanılacak yöntemlerde farklılar vardır. Sabahattin Bey aracılığıyla Türkiye’de tanınan Le Play sosyolojisi de söz konusu sorunu çözme iddiasını taşıyan çözüm önerilerinden biridir. Tanyol’un belirttiği gibi devlet sorunu olarak ortaya çıkan sosyoloji politikanın yedeğinde kalmıştır.⁵³

Sabahattin Bey ve Sosyoloji/Siyaset Ardılları

Türkiye’de sosyoloji ve siyasetin iç içe geçmişliğinin temeli olan bu geleneğin bir uzantısı olarak Sabahattin Bey ve Science Sociale ekolü Cumhuriyet’in ilk yıllarında sosyolojinin ilgi alanında değildir. Sabahattin Bey’in çevresinden isimler Cumhuriyet kadrolarıyla ilişkide olsalar bile Science Sociale’in etkinliği Muallimler Birliği çevresiyle sınırlı kalacaktır. Türkiye’de de “Science Sociale’i benimseyenlerin hemen hepsi ya aslen maarifçidir, hocadır veya sonradan pedagojyiyi, hocalığı, terbiyeciliği tercih etmişlerdir. Sabahattin Bey de (...) bir maarifçi ve manevi mürşit olarak irfan hayatımıza mal olmuştur. (...) Muallimler Birliği’nin onu tutması da bundandır.”⁵⁴

Meşrutiyet ilanının ardından yurda dönen Sabahattin Bey, aralarında Satvet Lütfi, Ahmet Bedevi Kuran ve Mehmet Ali Şevki Bey’in de bulunduğu gençlerle görüşlerini paylaşır. Demiray, Sabahattin Bey’in görüşlerinin farklılığı ile yurda dönen aydınlar arasında ön plana çıktığını düşünür. O’nun bir Science Sociale’ci olarak “politikanın kaypak sahası dışında duran selim akıllı münevver gençlerle işbirliği yaptı”ğının altını çizer.⁵⁵

Demiray’ın tanımlamasına uyan gençlerden biri de Mehmet Ali Şevki Bey’dir. “Science Socialciler Mehmet Ali Şevki Bey’nin çıkardığı ‘Meslek-i İçti-

51 Sezer, a.g.m., s.81

52 Cahit Tanyol, “Türk Sosyolojisinin Bazı Sorunları”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul: İÜEF Yay., 1973, s. 429.

53 Tanyol, a.g.m. s.432.

54 Tahsin Demiray, “Science Sociale’in Türkiye’ye Gelişi ve Bizdeki Tesirleri”, *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1957.

55 Demiray, a.g.m., s. 28.

mai' mecmuası etrafında birleşirler ve 'Meslek-i İçtimai Cemiyet-i İlmiye'sini (Haziran 1919) kurarlar. Dergi ancak altı sayı çıkar. Bu arada İstanbul'a gelip tekrar neşriyata başlayan Prens Sabahattin'e fahri 'içtimaiyat' profesörü ünvanı verilmesi mevzuubahs oluyordu."⁵⁶ *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*'in 1918 yılında Mehmet Ali Şevki Bey tarafından basıldığını yeniden hatırlatalım. Sabahattin Bey'in yurt dışına çıkışının ardından Mehmet Ali Şevki Bey, Tahsin Demiray, Selahattin Demirkan⁵⁷ gibi isimler aynı çevre içinde etkinliklerini sürdüreceklendir.

1931'de kurulan Muallimler Birliği'nin kapatılmasına kadar geçen süre içinde Ethem Menemencioglu, Mehmet Ali Şevki Bey, Hilmi Ziya ve Tahsin Demiray çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Mehmet Ali Şevki Bey'in 1930'larda yaptığı monografik çalışmalar ekolün sınırlı çalışmaları arasında yer alacaktır. *Köye Doğru* dergisi sahibi Selahattin Demirkan, Sabahattin Bey'in bir takipçisi olarak köy bürolarında çalışmıştır. Muallimler Birliği 1930'lu yıllarda şehircilik alanında da faaliyetlerde bulunmuş, Science Sociale Derneği genel sekreteri, 'ilm-i içtimanın tanınmış bir üstadı ve ürbaniist' Alfred Agache İstanbul'un yeniden imarı ile ilgili bir proje çerçevesinde Mehmet Ali Şevki Bey'in ve Tahsin Demiray'ın daveti üzerine Türkiye'ye gelerek çeşitli konferanslar vermiştir.⁵⁸ Sınırlı bir çevrede etkinliğini sürdüren Science Sociale ekolü, 1930'lu yılların sonunda Gökalp'in kürsüsünde, Mehmet Ali Şevki Bey'in şahsında, İstanbul Üniversitesi'nde kendine yer bulmuştur.

Sabahattin Bey'in sosyolojimizdeki iki öncüden biri olma sıfatını, düşünce yaşamımızda izleyiciler bulmasıyla kazanmıştır. Kendisinin sürekli siyasetin dışında görülmesi yönündeki ısrarlı iddialarına karşın, toplum sorunlarına karşı çözüm önerilerinin gündemde olmasını siyasetle olan ilişkisi sağlayacaktır. Sabahattin Bey'in sosyoloji alanındaki izleyicileri ekolün yöntemleri doğrultusunda çalışmalar yaparak devamlılığı sağlamaya çalışırken, siyaset alanındaki yandaşları da dönemin koşullarına göre faaliyetlerine devam etmişlerdir. Sabahattin Bey'in sosyoloji ve siyaset ajandasına yeniden girişi ölümünün ardından gerçekleşecektir.

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?'in basım tarihleri Sabahattin Bey'in yeniden gündeme getirildiği dönemlere işaret etmesi bakımından da dikkat çekicidir. 1918 yılında M. Ali Şevki Bey'in ardından Muallimler Birliği 1950 yılında yeni-

56 Lütfi Erişçi, "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası (1)", *Sosyoloji Dergisi*, 1941-1942, c. I, sy. 1, s. 161.

57 Demirkan'la ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Müge Civan, "Selahattin Demirkan'ın Eserleri ve Sosyoloji Anlayışı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999. Danışman: Recep Ertürk.

58 Demiray, a.g.m., s. 31-33.

59 1950'li yılların getirdiklerine ilişkin geniş bir değerlendirme için bkz. *Sosyoloji Dergisi*, 2006, 3. dizi 12. sayı.

den çalışmanın yayını gerçekleştirir. 1950’li yıllar⁵⁹ “topyekün iki sıcak dünya savaşının ardından, yine topyekün ‘soğuk savaş’ın başladığı yıllardır da.”⁶⁰ İki kutuplu dünyada Türkiye, tarafını belirlemiş ve “soğuk savaş öncesindeki çeyrek yüzyıldan farklı olarak yeniden Batı içi çekişmenin tarafı olmuştur.”⁶¹ Çalışmalarında ortaya koyduğu görüşleriyle İngilizlere, dolayısıyla da İngiliz siyasetine özel bir önem veren Sabahattin Bey Batı içi çekişmede tavrını açıkça belirten düşünürlerimizdendir. II. Dünya Savaşı’nın ardından ABD, İngiltere’nin uluslar arası ilişkilerdeki konumunu devraldığına Sabahattin Bey’in görüşleri değişmeyecektir ama “İngiltere yerine ABD konularak metinleri yeniden”⁶² okunduğunda anlam kayması olmayacaktır.

Sabahattin Bey’in ölümünün ardından sosyoloji çevrelerinde canlanan ilgi, onun sosyobilimciliğini ön plana çıkaran ve özellikle siyaset dışı kalma arzusunun altının çizildiği yazılarla başlar. Tanyol ve Tütengil’in⁶³ çalışmalarının yanı sıra Türk Sosyoloji Cemiyeti’nin kuruluşu ve Cemiyet üyeleri arasında Ege çifti gibi isimlerin yer alması Sabahattin Bey’in etkisinin kanıtıdır.⁶⁴ Türk Sosyoloji Cemiyeti üyeleri ve Sabahattin Bey’in izleyicileri 1957 yılında düzenledikleri anma toplantısında Le Play ve Sabahattin Bey’in çalışmaları ve kişilikleri arasında kurdukları bağlantılarla, onun bilim insanı özelliğine vurgu yaparlar.

Sosyoloji dünyasındaki ilginin yanında ölümüyle birlikte Sabahattin Bey gazete sayfalarında da haber olarak yer alır. Yeni nesillerin, büyük Türk düşünürü ve eğitimcisi olan Sabahattin Bey’in fikirleriyle tanışması gerektiği konusunda uzlaşma vardır. Özellikle Ahmet Emin Yalman,⁶⁵ ülkenin yeni Sabahattin Beyler’in yetişmesine ihtiyacı olduğu konusunda ısrarcıdır.⁶⁶

Sabahattin Bey’in uzun süren sessizliği, “İsviçre’de ömrünü tamamladığı yıllarda dünya tarihindeki yeni gelişmelere bağlı olarak ülkemiz gündemine yeniden girerek sona ermiştir. Ölümü haberlerinin ardından cenazesinin getiriliş haberleri, cenazenin getirilişinin İstanbul’da toplanan Uluslararası Sosyoloji Kongresi ile aynı günlere tesadüf etmesi, ancak iki olay arasında hiçbir bağlantı kurulmamış olması da ilgi çekicidir. Bu gündeme gelişi Prens Sabahattin

60 Recep Ertürk, “50’li Yıllar Türkiyesinin Sosyoloji Dünyasından Günümüze”, *Sosyoloji Dergisi*, 2006, 3. dizi 12. sayı, s. 180.

61 Ertürk, a.g.m. s. 181.

62 Okan, “Prens Sabahattin’in Ölümü ve 50’li yıllarda Yeniden Gündeme Gelişi”, s. 165.

63 Cahit Tanyol, “İçtimai Monografi Hazırlıkları: Prens Sabahattin”, *Sosyoloji Dergisi*, 1949, sy. 4-5, s. 148-157; Cavit Orhan Tütengil, “Prens Sabahattin (1877-1948)”, *Sosyoloji Dergisi*, 1949, s. 4-5, s. 158-220.

64 Okan, “Prens Sabahattin’in Ölümü ve 50’li yıllarda Yeniden Gündeme Gelişi”, s.167.

65 Yalman, XX. yüzyıl başında Amerika’da eğitim görmüştür. Wilson Prensipleri Cemiyeti’nde yer almış, Anglo-Amerikan modeli hayranı ve komünizm muhalifidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aliyar Demirci, “Ahmet Emin Yalman”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c. VI-I, *Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yay., 2005, s. 473-479.

66 Ahmet Emin Yalman, “*Sabahaddin Bey*”, *Vatan*, 10 Eylül 1952.

tin'in görüşleri temelinde kurulan siyasi partiler izleyecektir. 50'li yıllarda, Türkiye Köylü Partisi, Hürriyet Partisi, Prens Sabahattin'in görüşleri temelinde topluma yön verme girişimleri olarak hatırlanması gereken olaylardır. Ancak 50'li yıllarda Prens Sabahattin'in veya görüşlerinin çeşitli biçimlerde öne çıkarılması girişimleri toplum desteği görmeyecektir."⁶⁷

Türkiye Köylü Partisi'nin kurucularından Tahsin Demiray,⁶⁸ 1950'li yıllardaki gelişmeler doğrultusunda faaliyetlerde bulunmuş isimlerden biridir. Sabahattin Bey'in görüşlerinden yararlanmaları konusunda Demokrat Parti'ye önerilerde bulunan Demiray, beklediği ilgiyi bulamayınca kendi yolunu çizmeye karar verecektir. 'Le Play Sosyolojisi'nin Yüzüncü Yılı' başlıklı toplantının düzenleyici isimlerinden biri olan ve sunumların basımını yayınevinde gerçekleştiren Demiray, Ertürk'ün ifadesiyle, muhtemelen "bugün yaşasaydı en gözde sosyolog ve kuramcı olacaktı."⁶⁹

Toplum desteği görmeyen bir diğer parti de, 1954 yılında kurulan Hürriyet Partisi'dir. Partinin kuruluşunda yer alan Mardin⁷⁰ de, II. Dünya Savaşı'nın ardından Sabahattin Bey'e yönelik bir ilginin olduğu konusunun altını çizer. Ancak bu ilginin tarihsel nedenleri üzerinde durmaz. Mardin'e göre, Sabahattin Bey'in görüşleri "bazılarınca, toplum 'tabu'larımıza dokunduğu için beğenilmemiştir."⁷¹ "Sabahattin Bey'in trajedisi sosyoloji tekniklerini bir siyasi program olarak göstermek zorunda bırakılmış olmasıdır."⁷² Mardin, Sabahattin Bey'in düşüncelerinde samimi olduğunu ve sosyal kökenine rağmen halka güvendiğini, ama "bireyci yanları kuvvetli bir elit yetiştirmek" istediğini vurgular.⁷³ Sabahattin Bey'in güvendiği halk ise, bireyci yanları kuvvetli elitlerin kurdukları partilere itibar etmeyecektir.

Sabahattin Bey'in ölümünün ardından yeniden gündeme gelişi siyasi koşulların değişimiyle paralellik göstermiştir ve önemlidir. Türkiye'de sosyoloji ve siyaset ilişkisinin gösterdiği özelliği Sabahattin Bey'in yeniden hatırlandığı, hatırlatıldığı dönemlere bakarak izleyebilmek mümkündür. Sabahattin Bey ekolünün sosyoloji çevresindeki devamlılığı konusundaki başarısızlığına ve istikrar-

67 Okan, "Prens Sabahattin'in Ölümü ve 50'li yıllarda Yeniden Gündeme Gelişi", s. 172.

68 Tahsin Demiray'ın yaşamı ve Sabahattin Bey'le ilişkileri konusunda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Recep Ertürk, "Cumhuriyet Döneminde Bir Le Playci: Tahsin Demiray," *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, 1988-1989, 3. Dizi-1.Sayı, s. 107-146.

69 Ertürk, "Cumhuriyet Döneminde Bir Le Playci: Tahsin Demiray", s. 129.

70 Şerif Mardin, 15 Mayıs 2007 tarihinde Ruşen Çakır'la *Vatan* gazetesinde yaptığı röportajda Hürriyet Partisi ile olan ilişkilerini hata olarak gördüğünü belirtmektedir. Ancak Mardin, 1994 yılında yine benzer bir girişimde bulunmuş ve Yeni Demokrasi Hareketi'nin kuruluşunda yer almıştır.

71 Mardin, *a.g.e.*, s. 210

72 Mardin, *a.g.e.*, s. 217

73 Mardin, *a.g.e.*, s. 220.

sızlığına karşın önerdikleri siyasetin geçen zaman zarfında hükümet etme başarısına ulaştığı söylenebilir. Başarısız geçen ilk denemelerin ardından 1980’lerde Özal iktidarı dönemlerinde Anavatan Partisi bakanlarının Prens Sabahattin’in devamcılar olduklarına dair beyanlarının yanı sıra, günümüzde de AKP hükümeti bakanları yine Sabahattin Bey’e atıfla eğitim programları açıklamaktadırlar.

2000’li yıllar Sabahattin Bey’e ilginin yeniden gündeme geldiği ve hakkında çok sayıda çalışmanın basıldığı dönem olarak ifade edilebilir. Sabahattin Bey’e ilişkin literatürün yeniden oluşturulduğu günümüzde, görüşlerinin yeniden tanıtıldığı çalışmaların yanı sıra her kesimden gündelik gazetelerde ve internet sitelerinde onlarca makalede Sabahattin Bey’in adı anılmaktadır.

Altındal, AKP’nin federatif yapıyı savunan Prens Sabahattin düşüncesinin bir uzantısı ve cumhuriyet döneminde mandacılığı savunanların partisi olduğunu iddia eder. Altındal’a göre, bu çevrelerin yapmak istedikleri, Türkiye’yi AB’ye, ABD’ye köle etmektir. Ona göre Yeni Osmanlıcıların Hürriyet ve İtilaf Partisi, daha sonra Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Anavatan Partisi olmuştur. Son durak AKP’dir.⁷⁴ Durukan ise; “(...) bir dönem, bir yana Prens Sabahattin, Demokrat Parti ve çağdaş liberal oluşumları, diğer tarafa İttihat ve Terakki, Cumhuriyet Halk Partisi ve bu ikincinin türevlerini koyarak, iki karşıt devamlılık çizgisinin tarifine çalışılması(...)”ndan söz eder. “İçinde teleoloji (ereksellik) barındıran bu çaba, bir nevi ‘gelenek icadı’ gibi durmaktadır.” Oysa ona göre, “Sabahattin’in *ilm-i içtima*’sı, 1950’lerde Demokrat Parti’nin izlediği politikalar veya yeni sağın Türkiye versiyonu olan 80’li yılların ‘Özalizm’i farklı amaçların, farklı ihtiyaçların, farklı kökenlerin ifadesidir.”⁷⁵

1990’ların sonunda başlayarak günümüze gelen süreçte Sabahattin Bey’in görüşlerini ele alarak tanıtan çalışmalar yeni bir bakış açısı ve değerlendirmeden çok, yeni gündemin ürünü gibidirler. Toplumun farklı kesimlerine hitap eden araştırmacı ve akademisyenlerin çalışmalarına göre, Sabahattin Bey yeterince tanınmamaktadır ve bugün toplumda tartışılan konular onun tarafından yüz yıl önce dile getirilmiştir.

Buruc Yayinevi, Ahmet Zeki İzgöer’in çalışmasının girişinde Sabahattin Bey’in çok hukukluluk, çok dinlilik ve liberalliğin o zamanki temsilcisi olduğunu belirtir. Ancak onun görüşlerini benimsemek ve yaymak gibi bir amaçları olmadığını da vurgular.⁷⁶ İzgöer, Sabahattin Bey’in “fikirlerini tenkid gayesiyle değil, onu günümüz harflerine eksiksiz ve anlaşılabilir bir Türkçe ile çevirip insanımızın istifadesine sunmak”⁷⁷ amacıyla yola çıktığını ifade eder.

74 Aytunç Altındal, “Prens Sabahattin Taktiği/Derin Haber”, <http://www.bozok.org>, 13 Mayıs 2008.

75 Kaan Durukan, a.g.m., s.155

76 Ahmet Zeki İzgöer (haz.), *Prens Sabahattin, Görüşlerim*, İstanbul: Buruc Yayınları, 1999.

77 İzgöer, a.g.e., s. 21.

Benzer bir amaçla 2007 yılında Alkan, *Prens Sabahaddin: Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri* başlığı altında Sabahattin Bey'in çalışmalarını toplu halde ve bir önsözle yayınladı. Alkan'a göre, Sabahattin Bey Osmanlı düşünce ve siyasi hayatında özel bir yere sahiptir ve çalışmasının amacı Prens Sabahattin'in eserlerini bir araya getirmektir. Ona göre Sabahattin Bey'in yaşamı "gönüllü veya zorunlu sürgünlerle geçer."⁷⁸ Sürgünlerle geçen bu yaşam içerisinde oluşan toplumsal ve siyasal görüşleri, yine kendisinin de ifade ettiği gibi Sabahattin Bey'in tilmizlerinden Nezahet Nurettin Ege'nin eserinde de yer almaktadır. Farklılık, yayınların orijinal dilinde Alkan'ın kitabında yer almış olmasıdır.

Akkaya ise, siyasi yaşamını ve düşüncelerini konu edindiği çalışmasında Sabahattin Bey'in henüz yeterince tanınmadığını ifade eder.⁷⁹ Sabahattin Bey'in Jön Türk hareketi içindeki etkinlikleri onun siyasi kişiliğinin anlaşılması bakımından önemlidir. Sabahattin Bey'in düşüncelerini değerlendirmek açısından Akkaya II. Meşrutiyet ortamındaki tartışmaları önemser. Ona göre Osmanlıcıdır Sabahattin Bey, liberal olarak anılması ise yine Jön Türk hareketinin Avrupa'da liberal bir çıkış olarak görülmesinden kaynaklanır. Sabahattin Bey liberalizmin içeriğini kavrayamamıştır, dönemine göre öncüdür ancak sığ yaklaşımları vardır.⁸⁰

Özellikle son dönemlerde adının anıldığı veya görüşlerinin tanıtıldığı çalışmalarda Sabahattin Bey ve liberalizm konusu gündeme gelmektedir. Sabahattin Bey'in liberal kimliği konusunda da literatürde farklı değerlendirmeler yer almaktadır. Tefik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm*⁸¹ başlıklı çalışmasında Sabahattin Bey'in adını anmazken; Cenk Reyhan, Sabahattin Bey'in düşüncelerinde liberalizmin klasik referanslarına rastlanmadığını belirtir. Ona göre Sabahattin Bey'in savunduğu liberalizm ile liberalizmin felsefi ve tarihî birikimi arasında bir örtüşme yoktur.⁸²

Durukan, Sabahattin Bey'in de içinde yer aldığı bazı isimlerin Türk liberalizminin kökenleriyle bağlantılı olarak değerlendirildiğini ama Sabahattin Bey'in "kendini liberal görmemesi[ni]" ilginç bulmasına karşın, "(...) biraz daha gevşek bir tanımdan hareket edilmesi halinde, özel teşebbüse ve merkeziyetsizliğe yaptığı vurguyla, Osmanlı burjuvazisine atfettiği önemle, özellikle de Abdülhamit ve İttihat ve Terakki baskı rejimlerine karşı duruşuyla Sabahattin Bey'in bir tür liberal olarak algılanabil[ceğini]" belirtmektedir.⁸³

78 Mehmet Ö. Alkan (haz.), *Prens Sabahaddin*, s. 9.

79 Rukiye Akkaya, *Prens Sabahaddin*, Ankara: Liberte Yay., 2005.

80 Akkaya, a.g.e., s. 109-113

81 Tefik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, İmge Yay., Ankara, 1992

82 Cenk Reyhan, "Prens Sabahaddin", s. 149.

83 Kaan Durukan, "Türk Liberalizminin Kökenleri", s. 154-155.

Ahmet İnsel de “Prens Sabahaddin’le Jöntürklerin bir kısmı arasında, merkezîyetçilik-adem-i merkezîyetçilik konusunda ortaya çıkan çatışma, iktisat alanını aşarak, hem toplumsal oluşum hem de siyasal yapılanma konularını kapsıyordu. O güne kadar iktisadî liberalizm konusunda yenilikçiler arasında süregelen fikri çatışma ikinci planda kalıp, siyasal liberalizm konusunda yaşanan ikinci ve çok daha şiddetli biçimde tezahür edecek olan bir çatışma çıktı.”⁸⁴ şeklinde yazmakta ve bu ayrışmaların, II. Meşrutiyet’i izleyen aylarda “o zamana kadar siyasal parti geleneği olmayan Osmanlı siyasal sahnesinde rakip siyasal parti programlarına dönüştüler.” diye de eklemektedir.⁸⁵ İnsel, ayrıca, Sabahattin Bey’cileri toplayan Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti’nin ‘kendi içinde tutarlı’ programında belirtilen ‘ferdiyetçilik, liberalizm, teşebbüs-ü şahsî ve adem-i merkezîyet’ ilkelerinin, yine bu çevrenin kurduğu Ahrar Fırkası tarafından da benimsendiğini belirtmektedir. Kendilerini –adlarından da anlaşılacağı üzere- liberal olarak tanımlayan bu çevre, “Adem-i merkezîyet ilkesini, sadece iktisadî örgütlenme ilkesi olarak değil, ondan da daha anlamlı biçimde, Osmanlı ülkesinde etnik bir eşitlik ve kozmopolitlik yaratmak amacıyla benimsiyorlardı.”⁸⁶

Günümüzde liberal kimliği ile liberalizmin ülkemizdeki serüveni üzerine yapılan çalışmalarda yer almasına ve liberal olarak anılmasına karşın, muhafazakâr olarak kabul edilen çevrelerde de Sabahattin Bey’e ve çalışmalarına atıflar yapılmaktadır. Sabahattin Bey’in Said Nursi’nin fikir ve siyaset alanındaki hürriyetçi dostlarından biri olarak tanıtıldığı bir yazıda, her ikisinin anaştıkları noktalar olarak hürriyet, meşrutiyet, teşebbüs-i şahsi ile Ahrar Fırkası’nın programı sıralanmaktadır: “Üstad Bediüzzaman’a göre adem-i merkezîyet ve teşebbüs-i şahsi fikri güzeldir. İkincisi, bu güzel fikrin tatbiki için çok zaman lazımdır. Şimdi üzerinde asıl durulması ve müzakere edilmesi gereken nokta bu zaman meselesidir. Yani acaba yeterince bir zaman geçti mi geçmedi mi? Aradan tam 100 senelik bir zaman dilimi geçtiğine göre bunu hiç azımsamamalı.”⁸⁷

Ahrar Fırkası’nı Hürriyet ve İtilaf, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, DP, AP, DYP olarak devam eden siyasî çizginin başlangıcı olarak değerlendiren bir diğer yazıda ise Sabahattin Bey, Ahrarlar (hürler)’dan bir isim olarak yer almaktadır. Sabahattin Bey de Said Nursi de aktif siyasete karışmamışlardır. 1950’de kurulan Demokrat Parti, yazara göre, Ahrarların yeniden dirilmesidir: “Bediüzzaman’ın hürriyetçi demokrat misyona sahip fırka yaklaşımı esas alındığında ANAP ve AKP Ahrarların ve Demokratların devamı değildir.”⁸⁸

84 Ahmet İnsel, “Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soy Çizgisi”, s. 55.

85 Aynı yerde.

86 Ahmet İnsel, a.g.m., s. 56.

87 M. Latif Salihoglu, *Yeni Asya*, 8 Mart 2006.

88 M. Ali Kaya, *Yeni Asya*, 06.08.2007.

2007 yılında kurulan ‘Toplumsal Olayları Araştırma ve Yüzleşme Derneği’nin bünyesinde oluşan ‘‘Yeniden Tarih Çalışma Grubu’, ilk olarak itibarları haksızca elinden alınmış kişi, kurum, yer ve olaylara itibarlarını iade edecektir.’’⁸⁹ Söz konusu kişiler arasında Sabahattin Bey de yer almaktadır.

Sabahattin Bey günümüzde merkezçiler-çevreciler ayrımı temelinde devletin el değiştirmesi, çevrenin merkeze yürümesi, tepeden inmeci reform anlayışlarının değiştirilmesi gibi kavramlarla ortaya konan değişim ve dönüşüm sürecinin açıklanma çabalarıyla da gündeme getirilmektedir. Meşrutiyetten günümüze kadar gelen süreç içerisinde devletin sahibi olmak konusunda İttihatçılar-İtilafçılar kavramları temelinde tartışmalar devam ettiği sürece Sabahattin Bey’in adının, sosyolog-siyasetçi ikilemi içinde anılması şaşırtıcı olmayacaktır.

Sonuç

Sabahattin Bey, ülkemizin karşılaştığı farklı dönüm noktaları veya eşiklerde gündeme gelmiş bir isimdir. Görüşlerinin yanı sıra adının anılması önce II. Meşrutiyet ardından Mondros Mütarekesi sonrası ortamda gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ölümünün iki yıl ardından isminin gündeme gelişi, dünyanın yeniden biçimlenmesinde Türkiye’nin konumunu belirleme sürecine karşılık gelmektedir. Süreklilik taşımamakla beraber Sabahattin Bey’in isminin ön plana çıkarılmasıyla sonraki dönemlerde de karşılaşılabilecektir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Türkiye’nin bir kez daha konumunu değerlendirmek durumunda kaldığı süreçle birlikte, Sabahattin Bey’in adı belirgin şekilde yeniden gündeme gelmiş ve birden çok yayınevi onun metinlerini yayınlamıştır. Bu gündeme gelişlerin, akademik anlamda sosyoloji çalışmaları ile ilişkili olmaktan ziyade siyasi tartışmalar temelinde gerçekleşmesi ise dikkat çekmektedir.

Sonuçta belli kesintilerle olsa bile Sabahattin Bey’in adının anılması, onun sosyoloji anlayışının yanında siyasî bir programa referans olması süreklilik arz eden bir görüntü oluşturmaktadır. Bu görüntü günümüzde hem daha fazla yaygınlaşmış, hem de farklı çevrelerin Sabahattin Bey’e olumlu bir tutumla yaklaşmaları şeklini almıştır. Günümüzün iktisadî uygulamalarının da referansını oluşturmaya başlayan Sabahattin Bey’in adı Türkiye’deki çeşitli toplum kesitlerini tanımlamaya yönelik nitelermelerde de karşımıza çıkmaktadır.

On “Prens Sabahattin” Literature

Oya OKAN

Abstract

This article aims to introduce the literature regarding Sabahattin Bey who is one of the main founders of sociology in Turkey. Although he was the main figure of the Young Turk period, he has been in the content of political and sociological arguments till today. Nowadays Sabahattin Bey is still coming up to the political and sociological agenda in Turkey that hardly changes since XIXth century.

Keyw ords: Sabahattin Bey, Turkish Sociology, Young Turks, Le Play, Science Sociale, Decentralization, Private Initiative.

“Prens Sabahattin” Literatürü Üzerine

Oya OKAN

Özet

Bu yazıda Türkiye’de sosyolojinin kurucularından olan Sabahattin Bey’in ve onun hakkında yapılmış çalışmalar tanıtılmaktadır. Jön Türk döneminin önemli isimlerinden biri olmasına karşın Sabahattin Bey günümüz politik ve sosyolojik tartışmalarının içeriğinde de yer almaktadır. XIX. Yüzyıldan beri değişime direnen sosyolojik ve politik gündem 2000’lerde halen Sabahattin Bey’i konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Bey, Türk Sosyolojisi, Jön Türkler, Le Play, Science Sociale, Adem-i Merkeziyet, Teşebbüs-i Şahsi.

